

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ „ЗАСТРАХОВАТЕЛНА ПЛЪТНОСТ“ И „ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ПРОНИКВАНЕ“ В БЪЛГАРИЯ И СТРАНИТЕ В ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА (1997-2017)¹

Очертано е състоянието на застрахователния пазар в България и в страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Акцентът е поставен върху състоянието и развитието на премийния доход, застрахователното проникване и застрахователната плътност. Описани са и теоретични постановки в областта на застрахователния сектор. Установи се, че по отношение на показателите „застрахователно проникване“ и „застрахователна плътност“ темпът на тяхното развитие в България значително изостава от страните в ЦИЕ.²

JEL: G22

Ключови думи: застраховане; застрахователен пазар; премиен приход; застрахователно проникване; застрахователна плътност

Застраховането е част от икономиката, която обхваща определени икономически отношения, свързани с образуването и разпределението на застрахователен фонд. Фондът се формира от застрахователните вноски, които се събират от застрахованите лица. Субекти на застрахователния пазар са преди всичко застрахователните дружества, предлагащи застраховки, и кандидатите за застраховане, които търсят застрахователна защита. Важен субект на този пазар са и застрахователните посредници, които улесняват връзките между застрахователи и потребители. Мястото на застраховането в икономиката на дадена страна се обуславя от показателите „застрахователно проникване“ и „застрахователна плътност“.

Периодът на наблюдение в изследването обхваща 10 години преди и 11 години след приемането на България за член на Европейския съюз. Целта е да се проследят тенденциите в развитието на застрахователния пазар и в

* СА „Д.А.Ценов“, катедра „Застраховане и социално дело“, m.mitkov@uni-svishtov.bg

¹ Доклад, изнесен на международна научна конференция „Икономическо развитие и политики: реалност и перспективи“. ИИИ при БАН, 29-30 ноември 2018 г.

² Chief Assist. Prof. Milen Mitkov, PhD. STATUS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MACROECONOMIC INDICATORS "INSURANCE DENSITY" AND "INSURANCE PENETRATION" IN BULGARIA AND THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE (1997-2017). *Summary:* The main objective of the present survey is to outline the state of the insurance market in Bulgaria and the countries of Central and Eastern Europe. Emphasis is placed on the state and development of premium income, insurance penetration and insurance density. Some theoretical statements in the field of the insurance sector are also outlined. It was found that the pace of the development of the indicators "insurance penetration" and "insurance density" in Bulgaria is significantly lagging behind that of the countries of Central and Eastern Europe. *Keywords:* insurance; insurance market; premium income; insurance penetration; insurance density.

частност макроикономическите индикатор, които го характеризират, и да се покаже дали в страната ни като част от Единния пазар се наблюдават едни и същи тенденции в развитието на застрахователната дейност преди и след приемането ни в ЕС. Първоначалната година на изследване съвпада с въвеждането на валутния борд от 10.06.1997 г. (т.е. 10 години преди присъединяването ни). Анализът е ограничен само до най-съществените закономерности, свързани с премийния приход на застрахователния сектор като цяло, в двата раздела застраховане (общо и живот), както и до развитието на показателите „застрахователно проникване“ и „застрахователна плътност“. Извън обсега на изследването е състоянието и развитието на активите и пасивите на застрахователните дружества, структурата на инвестиционния портфейл на дружествата, границата на платежоспособност и застрахователно-техническите резерви, а също и развитието на премийния приход, реализиран от застрахователните посредници, както и динамиката на структурата на застрахователния пазар по видове застраховки.

Състояние и развитие на премийния приход на застрахователния сектор в България за периода 1996-2017 г.

Застрахователният пазар се определя като съвкупност от потенциалните потребители на застрахователни услуги, застрахователните дружества, които предлагат тези услуги, и посредниците, които създават допълнителни предпоставки за осъществяване на процеса по покупко-продажбата (Ерусалимов, Василев и др., 2015). Има автори, които дефинират този пазар в различен смисъл. Според (Мишева, 2011) застрахователният пазар съществува в тесен и широк смисъл. Той е свързан с икономическо пространство, където се сблъскват субективните интереси на участниците в него. Специалисти в областта на застраховането като Драганов (2008) определят застрахователния пазар като особена социално-икономическа категория с определена структура на парични отношения, където обект на покупко-продажбата е застраховката.

Отношенията между застрахователя и застрахования се регламентират чрез застрахователния договор. Той представлява споразумение между застраховател, който срещу установена сума, наречена „застрахователна премия“, се задължава да изплати на застрахования определена парична сума (застрахователно обезщетение или застрахователна сума) при настъпване на застрахователен случай или друго условие, предвидено в договора (Василев, Митков, 2016).

Добре развитият застрахователен сектор е неделима част от всяка съвременна икономическа система. В икономическото пространство на ЕС приносът на застрахователния сектор в икономиките на държавите-членки е от изключителна важност. По отношение на останалите страни от Съюза в България делът на застраховането в националната икономика е значително по-малък. Същевременно са налице сравнително добри перспективи за неговото увеличаване и за повишаване на приноса на застрахователния сектор в българската

икономика. Осигурената застрахователна защита срещу последиците от неблагоприятни събития дава възможност на фирмите и гражданите да получат парична компенсация и да се справят с настъпилите затруднения. В този смисъл застраховането подпомага постигането на стабилност в икономиките на отделните страни.

Основен измерител на състоянието и развитието на застрахователния пазар е брутният премиен приход. Икономическата същност на премиения приход се проявява във факта, че той формира част от националния доход (респ. от БВП). Той се генерира от застрахованите с цел гарантиране на техните интереси от вредно въздействие на неблагоприятни събития.

Таблица 1

Състояние и развитие на брутният премиен приход на застрахователните дружества в България за периода 1997-2017 г.

Година	Общо застраховане (млн. лв.)	Животозастраховане (млн. лв.)	Общ премиен приход (млн. лв.)	Темп на развитие (%)	Дял на общото застраховане (%)	Дял на живото-застраховането (%)
1997	191.3	27.2	218.5	x	87.6	12.4
1998	204.5	28.3	232.8	6.54	87.8	12.2
1999	278.2	31.6	309.8	33.1	89.8	10.2
2000	343.4	44.2	387.6	25.1	88.6	11.4
2001	390.9	87.3	478.2	23.3	86.1	13.9
2002	469.5	148.7	618.2	29.2	75.94	24.05
2003	591.6	74.7	666.3	7.8	88.78	11.22
2004	733.2	101.1	834.3	25.1	87.99	12.01
2005	919.9	150.1	1069	28.2	85.97	14.03
2006	1060.7	186.2	1246.9	16.6	85.07	14.93
2007	1269.5	235.5	1505	19.7	84.35	15.65
2008	1532.4	278.4	1810.8	19.9	84.63	15.37
2009	1456.8	224.6	1681.4	-6.8	86.64	13.36
2010	1374.8	248.7	1623.5	-3.5	84.68	15.32
2011	1362.1	251.7	1613.8	-0.8	84.40	15.60
2012	1336.1	268.1	1604.2	-0.6	83.29	16.71
2013	1423.5	305.9	1729.4	7.7	82.31	17.69
2014	1434.3	340.6	1774.9	2.6	80.81	19.19
2015	1573.1	391.3	1964.4	9.9	80.08	19.92
2016	1622.2	428.4	2050.6	4.2	79.10	20.90
2017	1748.7	428.7	2177.4	6.2	80.3	19.7

Източник: www.fsc.bg и собствени изчисления.

Данните в табл. 1 показват, че през 2017 г. брутният премиен приход на всички застрахователни дружества на територията на страната надхвърля 2 млрд. лв., като достига 2.177 млрд. лв. Спрямо предходната 2016 г. темпът на прираст е 6.2%. За по-високия премиен приход допринася увеличаването на броя на моторните превозни средства, което е предпоставка за развитие на застраховките „Каско“ и „Гражданска отговорност“ на автомобилистите. Забелязва се също и трайна тенденция към нарастване на премиения приход за целия

период на изследването. Резултатите показват, че в условията на трайна макроикономическа стабилност застрахователният сектор се развива динамично.

Темпът на развитие на премийния приход за периода 1997-2006 г., 10 години преди приемането ни в ЕС, се движи в рамките от 6.54 до 33.1%. За целия период темпът на развитие на застрахователния пазар е 471%, или увеличението е близо 5 пъти. Това показва, че в България има голяма динамика в развитието на застрахователния пазар. През този период пазарът е стабилен с повишена атрактивност. Периодът обхваща и прелицензирането на застрахователните дружества. Отстранени са криминогенните фактори в застраховането и използването на незастрахователни силови методи. Лицензираните застрахователни дружества започват да работят в условията на ясен регламент и регулиран застрахователен пазар, какъвто липсва преди 1997 г. Заедно с икономическата и политическата стабилизация през този период това води до привличането на чуждестранни инвеститори. В страната започват да развиват дейност едни от най-големите застрахователни и презастрахователни дружества в света от водещи в застрахователния сектор държави.

Посоченият темп на развитие е значително по-висок от темповете на макроикономическите показатели и на показателите за развитие на важни стопански отрасли. Постигнатите резултати се дължат на три главни фактора: макроикономическа стабилизация, базирана на принципите на валутния борд, въведен през 1997 г.; своевременно направените промени в нормативната база на застрахователната дейност във връзка с приемането ни в ЕС; добра контролна дейност върху застрахователния сектор, осъществявана от застрахователния надзор. Въпреки посочените добри резултати застрахователният пазар през този период остава със скромни възможности в сравнение с пазарите на развитите държави.

През 2007 г. с присъединяването на България към ЕС започва нов етап от развитието на икономиката на страната и търговско-икономическите ѝ отношения с други държави. Темпът на развитие на премийния приход през 2007-2017 г. се движи в рамките от -6.8 до 19.9%. За целия посочен период темпът на развитие на застрахователния пазар е 44.6%, или увеличението е близо 1/2. Това показва, че застрахователният пазар в България се развива по-бавно в сравнение с годините преди приемането ни в Съюза. Една от причините за недостатъчното развитие на пазара е настъпилата след 2008 г. световна икономическа и финансова криза, която е структурна и обхваща всички сфери на икономиката. В по-слабо развитите страни като България последиците са значително по-тежки, отколкото в развитите индустриални икономики, където ефектите от кризата се проявяват по-слабо.

През последните години се утвърждава тенденция към трайно нарастване на значимостта на животозастраховането за развитието на застрахователния пазар и на икономиката. Изпреварващият му темп на развитие спрямо общото застраховане води до увеличаване на неговия дял в брутния премиен приход. Ако преди приемането ни в ЕС относителният дял на животозастраховането

спрямо премиения приход се движи в рамките на 10%, или съотношение 9:1 в полза на общото застраховане, то през 2016 г. той вече е над 20%, или съотношението е 8:2. Все още обаче това е далеч от обичайните европейски практики, където животозастраховането е преобладаващо.

Състояние и тенденции в развитието на показателя „застрахователно проникване“ за периода 1997-2017 г.

За разлика от brutния премиен приход, даващ единствено количествена представа за размера на начислените премии като абсолютни стойности, застрахователното проникване отчита изменението в ролята на застраховането за икономическото развитие. То се изчислява като отношение на brutния премиен приход спрямо БВП в процент и е един от най-важните показатели, отразяващи мястото на застраховането в общата икономическа активност на страната.

Таблица 2

Състояние и развитие на показателя „застрахователно проникване“ в България за периода 1997-2017 г. (%)

Година	Застрахователно проникване Общо застраховане	Застрахователно проникване Животозастраховане	Застрахователно проникване за целия пазар
1997	0.86	0.11	0.97
1998	0.95	0.13	1.08
1999	1.22	0.14	1.36
2000	1.35	0.17	1.52
2001	1.42	0.19	1.61
2002	1.45	0.46	1.91
2003	1.72	0.22	1.94
2004	1.75	0.40	2.15
2005	1.76	0.37	2.15
2006	1.78	0.38	2.16
2007	2.25	0.41	2.66
2008	2.30	0.4	2.7
2009	2.1	0.4	2.5
2010	2.0	0.3	2.3
2011	1.8	0.34	2.14
2012	1.7	0.36	2.06
2013	1.8	0.4	2.2
2014	1.75	0.4	2.1
2015	1.8	0.4	2.2
2016	1.8	0.4	2.2
2017	1.8	0.4	2.2

Източник: www.fsc.bg и собствени изчисления.

Данните в табл. 2 показват, че през първите 10 години от разглеждания период застрахователното проникване се движи в границите 0.97-2.16%. Нарастването му утвърждава очерталата се след 1997 г. тенденция към увеличаване на значението на застрахователния сектор за националната икономика в резултат от изпреварващата му динамика на развитие. Темпът на развитие на застрахователното проникване за периода 2007-2017 г., 11 години след приемането на България в ЕС, се движи в рамките от 2.06 до 2.7%. През 2009-2012 г. се наблюдава

Състояние и развитие на макроикономическите показатели „застрахователна плътност“ и...

дава непрекъснато намаление на застрахователното проникване, което се дължи на световната финансова криза. Най-силен спад – около 2%, е отбелязан през 2012 г. През последните 5 години (2013-2017) застрахователното проникване се увеличава и запазва стойност от 2.2%, което означава, че в близките години при очерталата се динамика в развитието на brutния приход този показател има възможност значително да се повиши.

По отношение на застрахователното проникване по общо застраховане от 1997 до 2008 г. се отчита увеличаване от 0.86 до 2.3%, след което е налице спад от около 20%, или показателят се движи в рамките на 1.7-2.1%. През последните години (2011-2017) се наблюдава трайна тенденция към запазване на стойността на показателя в рамките на 1.8%. При животозастраховането стойностите остават относително постоянни в рамките на 0.4% през периода 2004-2017 г.

Таблица 3

Състояние и развитие на показателя „застрахователно проникване“ в ЦИЕ за периода 2010-2017 г. (%)

Страни	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Словения	5.8	5.7	5.7	5.5	5.1	5.0	5.1	4.8
Малта	4.9	4.6	3.8	4.1	4.2	4.9	5.0	4.8
Кипър	4.4	4.4	4.2	4.7	4.1	4.2	4.2	4.5
Чехия	4.0	3.9	2.8	3.7	2.7	3.1	2.5	2.9
Полша	3.8	3.7	3.8	3.5	3.2	2.9	3.0	3.1
Словакия	3.0	2.9	2.8	3.0	2.7	2.8	2.5	2.5
Хърватия	2.8	2.8	2.7	2.8	2.6	2.6	2.6	2.5
Унгария	3.1	2.9	2.7	2.8	2.6	2.5	2.5	2.5
България	2.3	2.1	2.1	2.2	2.1	2.2	2.2	2.2
Гърция	2.3	2.4	2.3	2.1	2.2	2.0	2.1	2.1
Естония	2.0	1.7	1.7	1.7	1.7	1.8	1.8	1.8
Румъния	1.6	1.3	1.4	1.3	1.1	1.3	1.2	1.1
Латвия	1.8	2.0	1.6	0.9	1.7	0.9	1.8	0.9
Турция	1.3	1.3	1.2	1.3	1.3	1.3	1.6	1.7

Източник. www.insuranceeurope.eu

По отношение на показателя „застрахователно проникване“ България се нарежда на едно от последните места сред европейските държави (табл. 3). Страните с най-голямо застрахователно проникване са Финландия, Нидерландия, Великобритания, Дания, Швейцария, Франция и Италия. Страните от Централна и Източна Европа също ни изпреварват, като разликата в сравнение с България е над 2 пъти спрямо Словения, Малта и Кипър. Същевременно се доближаваме до Словакия, Унгария и Хърватия, където показателят варира в рамките на 2.5%. С по-ниски от нашите стойности на показателя са Гърция, Естония, Румъния, Латвия и Турция.

Състояние и тенденции в развитието на показателя „застрахователна плътност“ за периода 1997-2017 г.

Другият показател, използван в застрахователния сектор за измерване на мястото на застраховането в икономиката, е „застрахователна плътност“.

Тя показва приноса на всеки потребител на застрахователни услуги в нарастването на обема на премийния приход, реализиран от застрахователните дружества. За разлика от премийния приход и застрахователното проникване застрахователна плътност се изчислява като съотношение между brutния премиен приход за определен период и броя на населението за същия период:

$$\text{Застрахователна плътност} = \frac{\text{Брутен премиен приход}}{\text{Брой на населението}} \times 100.$$

Таблица 4

Състояние и развитие на показателя „застрахователна плътност“ в България за периода 1997-2017 г.

Година	Застрахователна плътност Общо застраховане (%)	Застрахователна плътност Животозастраховане (%)	Застрахователна плътност за целия пазар (лв.)
1997	22.80	3.10	25.9
1998	24.45	3.85	28.3
1999	33.58	4.22	37.8
2000	41.92	5.68	47.6
2001	47.96	12.34	60.3
2002	59.56	19.24	78.8
2003	75.46	9.92	85.4
2004	93.96	25.13	119.09
2005	119.08	19.44	138.52
2006	138.13	24.25	162.38
2007	166.17	30.83	196.99
2008	201.72	35.53	237.25
2009	192.9	29.1	222
2010	183.5	32.5	216
2011	186.3	33.7	220
2012	183.8	36.2	220
2013	196.8	41.1	237.9
2014	194.8	46.3	241.1
2015	220	52	272
2016	229	53	282
2017	250	56	306

Източник: www.fsc.bg и собствени изчисления.

Данните в табл. 4 показват, че застрахователната плътност достига 306 лв. Спрямо предходната 2016 г. увеличението в абсолютна сума е 24.00 лв., или 8.5%. Забелязва се също и трайна тенденция към нарастване на показателя за целия период на изследването. През първите 10 години от разглеждания период застрахователната плътност се движи в границите 25.9 – 196.99 лв. Темпът ѝ на развитие е 760%, или над 7.5 пъти повече, което показва голяма динамика в развитието. За целия период 1997-2006 г. темпът на развитие на застрахователната плътност изпреварва този на застрахователния пазар и на застрахователното проникване.

Темпът на развитие на застрахователната плътност за периода 2007-2017 г. се движи в рамките от 216 – 282 лв., като за целия период той е 155%.

Състояние и развитие на макроикономическите показатели „застрахователна плътност“ и...

През 2008-2010 г. застрахователната плътност намалява, след което плавно се увеличава. Това означава, че гражданите заделят повече парични средства за застраховане. През последните години се утвърждава тенденцията към трайно увеличаване на застрахователната плътност. За целия период 2007-2017 г. темпът ѝ на развитие изпреварва този на застрахователния пазар. Данните в табл. 4 показват, че за целият разглеждан период 1997-2017 г. темпът на развитие на застрахователната плътност нараства над 11 пъти. В абсолютна сума това е увеличение с 280.10 лв. в сравнение с първоначалната година на изследването, което се дължи, от една страна, на увеличението на brutния премиен приход, а от друга, на намалението на броя на населението.

Таблица 5

Състояние и развитие на показателя „застрахователна плътност“ в Централна и Източна Европа за периода 2010-2017 г. (EUR)

Страна	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Словения	1023	1020	1000	960	940	971	985	1013
Малта	790	747	642	702	836	1013	1139	1169
Кипър	1000	990	862	886	848	880	901	1021
Чехия	595	573	431	396	395	407	416	529
Полша	360	340	402	357	339	338	333	380
Словакия	372	379	376	384	389	373	366	393
Хърватия	292	283	280	279	263	271	278	293
Унгария	301	262	262	275	268	270	290	314
България	110	112	112	121	126	140	148	151
Гърция	476	448	398	342	362	333	349	343
Естония	222	212	224	240	260	275	296	251
Румъния	92	86	92	91	88	96	106	106
Латвия	145	162	218	232	258	267	270	123
Турция	94	94	111	108	118	123	137	142

Източник: www.insuranceeurope.eu

По отношение на показателя „застрахователна плътност“ България се нарежда на едно от последните места сред европейските страни (табл. 5). Държавите с най-голяма застрахователна плътност са: Финландия, Нидерландия, Великобритания, Швейцария, Дания, Норвегия, Франция и Италия. Страните от ЦИЕ също ни изпреварват, като разликата в сравнение с България е над 7 пъти спрямо Словения, Малта и Кипър. Същевременно изоставаме близо 2 пъти от Хърватия, Унгария, Гърция и Естония. С по-ниски от нашите стойности на показателя са само Румъния, Латвия и Турция.

*

За да се развива успешно българският застрахователен пазар и за да достигне нивата в Европейския съюз, е необходимо увеличаване на размера на brutния премиен приход. Това може да се постигне посредством предлагането

на нови застраховки и чрез нови начини на предоставяне на застрахователната услуга, свързани с все по-засиленото развитие на информационните технологии през последните години. Един от начините за увеличаване на прихода, както и на значението на застраховането в развитието на икономиката, е да се разшири предлагането на онлайн застраховане.

С присъединяването си към Европейския съюз България се стреми да достигне средноевропейско ниво на икономическо развитие, вкл. по показателите „застрахователно проникване“ и „застрахователна плътност“. Това обаче е трудно постижимо, защото през последните години страната е изправена пред сериозна демографска криза, характеризираща се с намаляване и застаряване на населението, което оказва съществено влияние върху развитието на животозастраховането.

За да се достигне средното ниво в Европа от 7.2%, е необходимо застрахователното проникване, което сега е 2.2%, да се увеличи над 3 пъти. Същевременно застрахователното проникване в България доближава нивото на държавите от Централна и Източна Европа, където средната стойност на показателя е 2.5%. При сегашния размер на БВП за страната достигането на средноевропейските нива на показателя „застрахователно проникване“ изисква трикратно увеличение на brutния премиен приход и достигането му до 6.22 млрд. лв. При сегашния брой на населението в България това от своя страна би довело до чувствително повишаване на стойностите на показателя „застрахователна плътност“ – от 306.00 лв. той би нараснал над три пъти, т.е. 918.00 лв. (470 EUR). В края на 2017 г. средният размер на показателя „застрахователна плътност“ за Европа е 1981 EUR, което означава, че по него България изостава над 14 пъти. Застрахователната плътност у нас е и с близо два пъти по-малка, отколкото в страните от Централна и Източна Европа, където средната стойност на показателя е 309.00 EUR.

Използвана литература:

Василев, В., М. Митков (2016). *Общо застраховане*. Велико Търново: Фабер.

Драганов, Х. (2008). *Застраховане*. С.

Ерусалимов, Р., В. Василев, А. Панева, М. Митков, В. Нинова (2015). *Въведение в застраховането*. Велико Търново: Фабер.

Мишева, И. (2011). *Застрахователен маркетинг*. С.